

Walka Zygmunta III Wazy o szwedzki tron

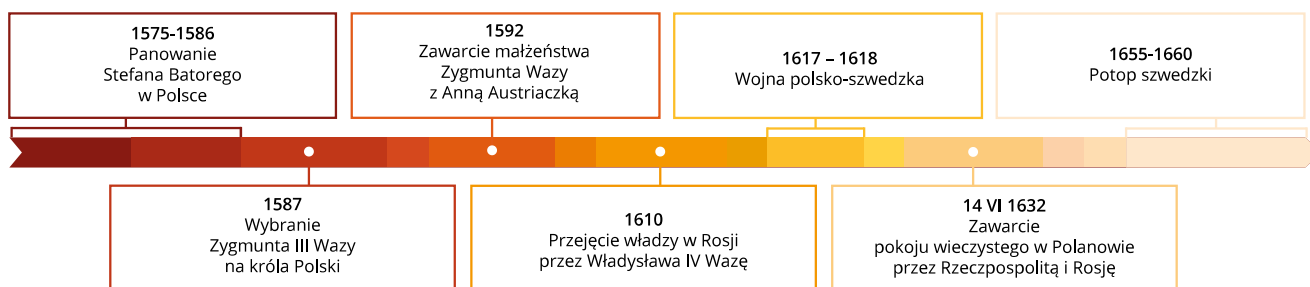
- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Walka Zygmunta III Wazy o szwedzki tron

Iwan Groźny na obrazie Aleksandra Litowczenki
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Niespodziewana śmierć Stefana Batorego pod koniec 1586 r. oznaczała konieczność przeprowadzenia kolejnej wolnej elekcji, a w konsekwencji – przegrupowanie sił politycznych w Rzeczypospolitej. Nowym władcą został Zygmunt III Waza, który krótko po objęciu władzy w Polsce utracił tron w rodzinnym kraju. Starając się go odzyskać, wciągnął Rzeczypospolitą w serię wojen ze Szwecją.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, dlaczego w 1587 r. szlachta wybrała dwóch królów.
- Przeanalizujesz powody zawarcia unii polsko-szwedzkiej.
- Opiszysz konsekwencje rodzinnych zatargów w dynastii Wazów.

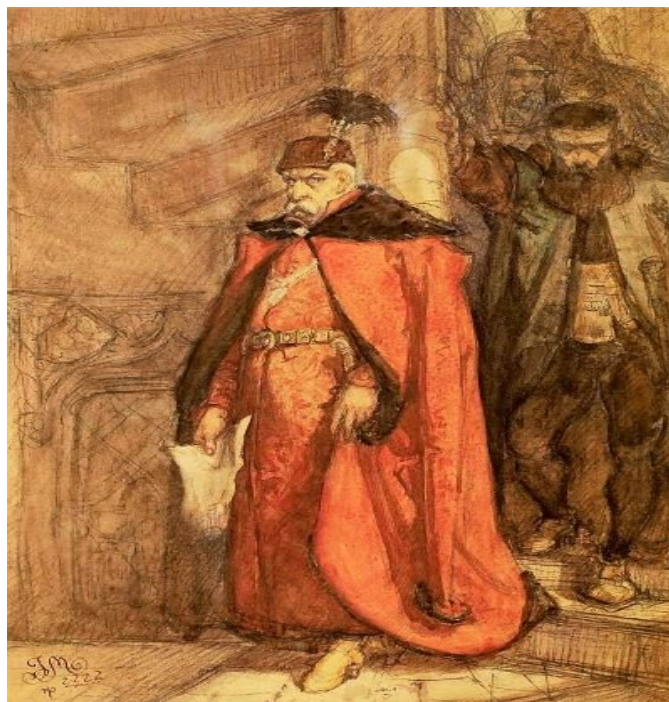
Unia polsko-szwedzka

Perspektywa zmian na tronie po śmierci Stefana Batorego była szczególnie niekorzystna dla [kanclerza wielkiego koronnego](#) i [hetmana wielkiego koronnego](#) Jana Zamojskiego, który w czasach Batorego urósł do pozycji człowieka numer dwa w państwie. Przeprowadzona na jego rozkaz w 1584 r. [egzekucja Samuela Zborowskiego](#) – pojmanego w kraju banity, pochodzącego z magnackiego rodu – choć zasadniczo zgodna z prawem, została przez część szlachty odebrana jako przejaw tyranii kanclerza. W tej sytuacji Zamojski nie mógł liczyć na własne zwycięstwo podczas [wolnej elekcji](#), a objęcie tronu przez aspirującego doń arcyksięcia Maksymiliana Habsburga oznaczałoby kres kariery ambitnego magnata, znanego z niechęci do cesarskiego rodu. Nic zatem dziwnego, że Zamojski przystał na pomysł Anny Jagiellonki, wdowy po Batorym i siostry Zygmunta Augusta, by poprzeć kandydaturę jej siostrzeńca – królewicza szwedzkiego Zygmunta Wazy, syna Jana III i Katarzyny Jagiellonki.

Jan Zamoyski (1542-1605) pochodził ze średniozamożnej rodziny szlacheckiej z ziemi chełmskiej. Pobierał nauki na Sorbonie i na uniwersytecie w Padwie. Po powrocie do kraju, od 1565 r. był sekretarzem królewskim, od 1576 r. podkanclerzym koronnym, od 1578 r. kanclerzem wielkim koronnym i jednocześnie od 1581 r. hetmanem wielkim koronnym, a w latach 1581–1585 dodatkowo starostą krakowskim.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jan Matejko, *Jan Zamoyski idący obwieścić wyrok śmierci Zborowskiemu*. W jaki sposób artysta przedstawił obie strony konfliktu?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przedstawiany jako Jagiellon z krwi i kości, Zygmunt został wybrany królem Polski w 1587 roku. Tymczasem jednak konkurencyjne [koło elekcyjne](#) obrało na tę samą godność Maksymiliana Habsburga. O tym, że władzę w Rzeczypospolitej objął Waza, zadecydowało zbrojne zwycięstwo nad stronnikami arcyksięcia odniesione przez Zamojskiego w bitwie pod Byczyną w 1588 roku. Jego pokłosiem było uregulowanie stosunków między Rzeczypospolitą a Habsburgami w traktatach bytomsko-będzińskich z 1589 roku. Habsburgowie uznali Zygmunta III Wazę za króla Polski i wielkiego księcia Litwy, a Maksymilian zrzekł się polskiego tytułu królewskiego. Cesarz Rudolf II obiecał zerwać układy z Carstwem Rosyjskim przeciw Rzeczypospolitej i Szwecji oraz zaprzestać popierania zwolenników Maksymiliana. Ponadto cesarz miał nie mieszać się w wewnętrzne sprawy Polski i Litwy. Zamojski zachował pierwszoplanową rolę w państwie, a nawet przyćmiewał młodego króla.

Polityka dynastyczna, która doprowadziła do wojny

Z punktu widzenia Szwedów celem [unii personalnej](#) z Rzeczypospolitą była wspólna walka przeciw Rosji, z którą Szwecja pozostawała w stanie wojny aż do 1595 roku. Sam król szwedzki Jan III Waza dwukrotnie już w poprzednich elekcjach ubiegał się o tron polski – głównie po to, aby zagrozić

Jan III Waza. Był mężem Katarzyny Jagiellonki, córki Zygmunta I Starego. Dwukrotnie brał udział w wolnej elekcji jako kandydat do tronu polskiego (w latach 1573 i 1575). Przypomnij sobie, kto wówczas został królem Polski.

Źródło: Johan Baptista van Uther, Wikimedia Commons, domena publiczna.

drogę również kandydującemu Iwanowi Groźnemu. Za unią przemawiały też interesy arystokracji szwedzkiej, która wyobrażała sobie, że po śmierci Jana nowy król będzie nadal przebywać w Polsce, a Szwecją w jego imieniu zarządzać będą oligarchowie. Ten układ sił miał sprzyjać utrwaleniu się takiego ustroju politycznego, który pozwoliłby w przyszłości uniknąć monarszej samowoli podobnej do tyranii Eryka XIV. Natomiast przeciw unii przemawiała obawa przed silniejszym partnerem (jakim była Rzeczpospolita), groźba utraty Estonii, której żądali Polacy, oraz wahania samego Jana III.

W 1589 r., na wiadomość, że arystokratyczni posłowie szwedzcy przystali na polskie żądanie zwrotu Estonii, król Jan Waza zapragnął powrotu syna do kraju. Zamiary te pokrzyżował jednak stanowczy sprzeciw szwedzkich możnych. Wobec tego Zygmunt III za namową ojca wszczął negocjacje

z Habsburgami, obiecując poprzeć ich starania o koronę polską w zamian za rekompensatę finansową oraz antymoskiewski sojusz. Zagrożony tymi planami Zamojski odwołał się do szlachty i w 1592 r. doprowadził do zwołania sejmu, na którym miano osądzić króla. Ostatecznie do procesu nie doszło, monarcha pojednał się z kanclerzem, ale jego autorytet uległ osłabieniu.

Po śmierci Jana III w 1592 r. dziedziczny tron Szwecji przypadł Zygmunutowi Wazie. Oprócz niego i arystokracji na szwedzkiej scenie politycznej ważną rolę odgrywał jednak jeszcze jeden człowiek: pretendent do korony książę Karol Sudermański, syn Gustawa Wazy, brat Jana III i stryj Zygmunta. Znienawidzony (z wzajemnością) przez szwedzkich możnych, a w przeszłości wielokrotnie niełojalny wobec brata, zbliżył się jednak do niego w ostatnich latach. Podczas wizyty Zygmunta w ojczyźnie tamtejsi arystokraci, zmierzając do osłabienia pozycji władcy i zabezpieczenia się przed

tyranią, zażądali od niego rozszerzenia swych dotychczasowych przywilejów. Zygmunt nie poszedł jednak na ustępstwa wobec możnowładców, lecz zdecydował się na wyjście pośrednie – ustanowienie w Szwecji regencji arystokratycznej rady państwa i księcia Karola. Sam zaś, przebywając w Polsce, chciał odgrywać rolę arbitra.

Rozwiązanie to było skazane na porażkę, choćby z uwagi na powolne w tamtych czasach tempo obiegu informacji. Niewiele zmieniło w tym względzie przeniesienie rezydencji króla Rzeczypospolitej do Warszawy w 1596 roku.

Portret Karola Sudermańskiego, regenta, a następnie władcy królestwa Szwecji. Aż do 1603 r. rządził państwem jako regent, unikając przyjęcia tytułu królewskiego. Koronowany został dopiero w 1607 roku. Jak myślisz, dlaczego stało się to tak późno?

Źródło: www.nationalmuseum.se, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Portret Zygmunta III Wazy w szatach koronacyjnych, około 1624 roku. Polski król wspierał katolicyzm i działalność jezuitów, ale chcąc zostać władcą Szwecji, musiał w 1594 r. zagwarantować prawa dla luteranizmu i zrezygnować z prób rekatalizacji państwa.

Źródło: Pieter Soutman, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sprytnie wykorzystując obawy luterskich Szwedów przed królem katolikiem (starającym się jakoby [rekatolicyzować](#) kraj), niechęć chłopstwa do arystokratów oraz hojnie rozdając nadania drobnej szlachcie, Karol stopniowo zmusił zwolenników bratanka do ucieczki do Polski. W 1598 r. Zygmunt podjął zbrojną wyprawę do Szwecji, która zakończyła się klęską, a jej skutkiem była detronizacja Zygmunta przez sejm szwedzki w 1599 r. oraz skazanie na śmierć jego arystokratycznych stronników. Umacniając swą władzę, Karol skazał na śmierć wielu spośród arystokratów podejrzanych o sprzyjanie polskiemu królowi. Ten zaś, chcąc wciągnąć swoje państwo do walki o szwedzką koronę, w marcu 1600 r. ogłosił [inkorporację](#) Estonii do Rzeczypospolitej. Zygmunt III obiecywał przekazać te tereny Rzeczypospolitej, podpisując *pacta conventa*, ale to właśnie akt inkorporacji stał się bezpośrednim powodem

rozpoczęcia walk polsko-szwedzkich. Jak się miało okazać, utrzymanie przez Szwedów władzy w Estonii było tylko wstępem do bardziej ambitnych planów. Północni sąsiedzi Rzeczypospolitej marzyli o opanowaniu wybrzeża Bałtyku tak, aby uczynić z niego wewnętrzne morze Szwecji. Wojna polsko-szwedzka miała potrwać z przerwami przez następnych 60 lat.

Zmienne koleje wojny

Początkowo sukcesy odnosił Karol Sudermański – w listopadzie 1599 r. Szwedzi opanowali Narwę, a wiosną 1600 r. wyparli polskie załogi z Estonii. Stopniowo wkraczali na teren Inflant, skutecznie zajmując je aż po rzekę Dźwinę. Strona polska nie była do końca przygotowana do wojny, nieustannie brakowało pieniędzy na opłacenie żołdu walczących żołnierzy i zaciąg nowych. Jednak wojska Rzeczypospolitej, dowodzone przez Jana Zamoyskiego, Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” i Jana Karola Chodkiewicza, zaczęły stopniowo odzyskiwać utracone ziemie. Ważnym epizodem było polskie zwycięstwo odniesione w 1601 r. pod Kockenhausen (dzisiejsza Koknese na Łotwie). Polacy najpierw utrzymali się w obleganej twierdzy, a potem idące im na pomoc wojska hetmanów Radziwiłła i Chodkiewicza pokonały oddziały szwedzkie przebywające w mieście oraz przybywające na odsiecz posiłki.

W 1605 r. strona szwedzka rozpoczęła intensywne działania zbrojne w rejonie ujścia Dźwiny. Szwedzi nie tylko poważnie zbroili się dzięki uchwalonym przez *riksdag* podatkom, ale również dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu przez rosyjskiego cara Borysa Godunowa. Temu ostatniemu zależało na odciągnięciu króla Zygmunta III od planowanej wyprawy na Moskwę. Celem szwedzkich wojsk było opanowanie Rygi, co pozwoliłoby im zająć całe polskie Inflanty. Do decydującej bitwy doszło 27 września 1605 r. pod Kircholmem. Dowodzone przez hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza wojska Rzeczypospolitej pokonały przeważającą liczebnie armię Karola IX Sudermańskiego (polskie oddziały liczyły 4 tys. żołnierzy wobec 11 tys. szwedzkich). Najważniejszą rolę odegrała wówczas elitarna jazda polska – husaria. Jednak sukces militarny pod Kircholmem nie został skutecznie wykorzystany. Wpływ na to miały zarówno toczzone spory wewnętrzne w Rzeczypospolitej (rokosz Zebrzydowskiego, problemy z uchwalaniem nowych podatków na wojsko), jak i zaangażowanie króla Zygmunta III w sprawy dynastyczne Moskwy. Toczona przez Danię od 1611 r. wojna kalmarska ze Szwecją sprawiła, że ta ostatnia była bardziej skłonna do rozejmu z Rzeczypospolitą, który zawarto w tym samym roku. Przetrwał on aż do 1617 roku.

Słownik

banicja

(łac. *bannitus* – skazany na wygnanie) kara obejmująca wykluczenie ze środowiska, wygnanie z kraju i pozbawienie praw obywatelskich

inkorporacja

włączenie do jakiejś całości, zwykle przyłączenie jakiegoś terytorium do innego

hetman wielki koronny

dowódca wojsk. w Polsce i na Litwie od XV w. do 1795;

kancierz wielki koronny

w dawnej Polsce: wysoki urzędnik kierujący kancelarią królewską, od XV w. pełniący funkcję ministra spraw wewnętrznych i zagranicznych

koło elekcyjne

izba poselska na sejmie elekcyjnym

rekatolizacja

działania mające na celu ponowne wprowadzenie katolickiego wyznania wśród społeczności, która odeszła od katolicyzmu na rzecz innego wyznania

riksdag

jednoizbowy parlament w Szwecji, zwołany po raz pierwszy w połowie XV w. (najpierw jako zjazd szlachty królewskiej); od połowy XVI w. zasiadali w nim przedstawiciele duchowieństwa, szlachty, mieszczaństwa i chłopów

unia personalna

połączenie dwóch państw poprzez wspólnego władcę

wolna elekcja

w dawnej Polsce: wybór króla głosami szlachty

Słowa kluczowe

Rzeczpospolita Obojga Narodów, Szwecja, Zygmunt III Waza, unia polsko-szwedzka, Karol Sudermański, polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Bibliografia

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011 r.

A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011.

Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych, opr. I. Kaniewska, Kraków 1987.

U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008.

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją i wykonaj kolejne polecenia.

Pieter Claesz. Soutman, *Portret Zygmunta III Wazy w szatach koronacyjnych*, ok. 1624 r., olej na płótnie

domena publiczna, Wikimedia Commons

„Po śmierci króla Stefana zdania Polaków rozdzielone były na dwóch kandydatów: jedni arcyksięcia Maksymiliana, brata cesarza Rudolfa, życzyli, drudzy na tronie polskim mieć chcieli Zygmunta, syna króla szwedzkiego, z Katarzyny, siostry króla Zygmunta Augusta, urodzonego. Zborowscy z Górkami i wielką liczbą szlachty Maksymiliana obrali za króla, arcybiskup gnieźnieński zaś z kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym Zamoyskim i wielu innymi Zygmunta mianował. [...] Z obu stron szło o to, kto z nich pierwszy zajmie stolicę królestwa: Kraków. Maksymilian zebrawszy silne wojsko, szedł ku stolicy; zaszedł mu drogę Zamoyski pod Byczyną [...]. [...] Na chorągwiach arcyksiążęcia były napisy:

lbimus, aut mortem, aut regnum acquiremus in armis [Idźmy! Śmierć lub królestwo zdobędziemy orężem]. Lecz inaczej się stało, gdyż ani królestwa, ani śmierci nie zyskał, tylko więzienie: pojmanym został [...]. Tymczasem Zygmunt przyjęty w Krakowie, od wszystkich za króla był uznany i tamże [...] koronowany [...].”

Cyt. za: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011, s. 25-26.

2

Peeter Danckers de Rij, *Portret Albrechta Stanisława Radziwiłła*.

domena publiczna, Wikimedia Commons

„Po śmierci króla Jana, ojca naszego króla, Zygmunt puścił się wnet na morze z liczbą wojska nie do pogardzenia, gdyż obawiał się, aby Karol, stryj jego nie uprzedził go i nie przywłaszczył sobie królestwa szwedzkiego. Było albowiem trzech synów Gustawa: Eryk, Jan i Karol. Eryk pojmał Jana i zawładnąwszy królestwem, do więzienia go wsadził,

w którym się nasz Zygmunt urodził. Karol pomógł bratu, który wzajemnie Eryka do więzienia wtrącił, gdzie też i umarł. Prędko do Szwecji przybył król Zygmunt [...] i [...] przepłynął przestrzeń z Gdańska do Sztokholmu. Wdzięcznie był przyjęty i koronowany. Urządziwszy sprawy państwa szwedzkiego i naznaczywszy namiestnikiem stryja swego, powrócił do Polski. Jednakże gdy korona tak bardzo śmiertelnym się podoba, że konieczne nią głowy swe ozdobić pragną, kilkakrotnie wszczynane w Szwecji rozruchy powtórnie tam króla wezwały. Kanclerz i inni radzili mu, aby zebrawszy znaczne wojsko, do Szwecji jechał, lecz król zbyt szczerze Szwedom ufał i boskie rozporządzenie inaczej o królestwie szwedzkim postanowiło; nie usłuchawszy rady tej, z małym tylko popłynął orszakiem. Widząc to, Karol nie skrywał więcej nienawiści swej ku królowi i pragnienia korony. Przyszło do bitwy [...]. Żądał potem Karol audiencji, na której zabić zamierzał króla. Zygmunt, od siostry swej Anny [...] przestrzeżony, dwie małe bombardy nabite prochem i kulami na stole przed sobą umieścił i przy wchodzie Karola w rękę trzymał. Takim sposobem zniweczony został zamysł Karola, który o różnych rzeczach pomówiwszy z królem, odszedł; com ja z ust samego króla, dobrodzieja mego słyszał. Widząc więc król, iż w Szwecji nie jest bezpieczny, potajemnie siadłszy na okręt [...] z swoimi i z siostrą Anną popłynął do Polski.”

Źródło: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011, s. 31-32.

w instrukcji swej przełożyć raczył
o potrzebach zachodzących w dziedzicznym
królestwie szwedzkim, życzyliby sobie tego
[...] obywatele województwa krakowskiego,
aby *consilio prius* [radą wcześniej] niż jakimi
inszemi sposoby, do uspokojenia potrzeb
tamtego królestwa J.K.M. przystępować
raczył. Jednak jeśliby to inaczej być nie mogło
telko żeby J.K.M. sam swą osobą rzeczom
tamtem zabiegać musiał, dają in *ea parte* [w tej
sprawie] panom posłom doskonałą moc aby do
tego postąpili, coby było *ex re R.P. et dignitate
ac securitate* [z dobrem Rzeczypospolitej
z godnością i bezpieczeństwem] J.K.M.,
zgadzając się z inszemi województwy; *similiter*
[podobnie] o ratunku, aby tam [...] pp.
posłowie porozumiewszy się z inszymi
województwy o poratowaniu J.K.M. nic
jednak niezwyčajnego i nieznośnego na nas
nie przynosząc.”

Cyt. za: *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów
źródłowych*, opr. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 215.

4

„Ponieważ postępowania Karola
Sudermańskiego nosiło znamiona buntu
Zygmunt III zwrócił się do sejmu o pozwolenie
na wyjazd do Szwecji i pomoc
w sfinansowaniu wyprawy. Obradujący
w marcu i kwietniu 1598 r. sejm pozwolenia
udzielił [...]. Zygmuntowi towarzyszyło ok. 4
tys. żołnierzy, których jednak zaciągnął jako
król Szwecji i formalnie Rzeczypospolita nie
miała z nimi nic wspólnego.
Początkowo osiągnięto pewne sukcesy, [...]udało się zająć zamek sztokholmski, król [...]wylądował w Kalmarze, który obsadził swoją
załogą. [...]Nad rzeką Stånge [...]wywiązała się bitwa,

w której oddziały Zygmunta poniosły porażkę. W rezultacie w październiku 1598 r. w Linköping doszło do podpisania układu pomiędzy zwaśnionymi stronami. Zygmunt zobowiązał się ogłosić amnestię dla wszystkich, którzy wystąpili przeciwko niemu, rozpuścić zaciągnięte wojska i udać się do Sztokholmu, aby objąć osobiste rządy [...] oraz zobowiązał się zwołać [...] Riksdag [szwedzki parlament], mający zakończyć konflikt. Po podpisaniu porozumienia Zygmunt odjechał do Polski, ale układu nie zamierzał przestrzegać. W kalmarze zostawił swój garnizon i rozpoczął akcję dyplomatyczną w celu odzyskania królestwa szwedzkiego.”

Źródło: M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2009, s. 429-430.

„Karol tymczasem, w Szwecji mieszkając, zamiast namiestnika przybrał sobie tytuł króla i przeniósł wojnę do Inflant. Z Estonii wkroczył w kraje Rzeczypospolitej i zajął nawet kilka zamków, mianowicie Felin [obecnie Viljandi], Biały Kamień [obecnie Paide], Parnawę. Król Zygmunt przybył z wojskiem do Litwy; jeżeli się nie mylę w roku 1601. Przyzwał do siebie hetmanów: wielkiego Zamoyskiego i polnego Żółkiewskiego. W Litwie dwóch było hetmanów: stryj mój Radziwiłł, [...] i Chodkiewicz, któremu niedawno oddana była buława polna [...]. Litewscy wodzowie dobrze wojnę zaczęli, mianowicie syn wojewody wileńskiego [Janusz Radziwiłł] [...] który pod Kokenhauzen poraził Szwedów. Hetmani koronni oblegali Wolmar, który niedawno opanował Karol [...]. Upornie bronili się Szwedzi, lecz natarczywością naszych przestraszeni, na koniec się poddali. [...]

Odzyskał potem Zamoyski i inne zamki, jako
Biały Kamień, Felin i powrócił do Polski.”

Cyt. za: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole
2011, s. 41-42.

6

„Dan pod Rygą d. 30 września 1605 r. [...] Długo pod Rygą, długo pod Dyjamentem książę Karolus usiłując, iż bliskie ku odsieczyci ciągnięcie moje z napiętych go zraziło konceptów, że 14 tysięcy wojska 27 września pod Kircholmem nastąpił na mnie. Ludzi W.K.M. [Waszej Królewskiej Mości] liczbą mu daleko nierównych, trzech tysięcy czterechset, posiłków zaś prócz pana Talwosza z Litwy, a trzechset, rajtarów, z którymi książę Imć Fryderyk (kurlandzki) [...] do wojska W.K.M. przez Dźwinę ledwie nie wpław z Kurlandyi przypadł, nie było więcej. Upatrowało się to wszystko, cokolwiek jedno w takich momentach iść mogło w *konsyderacyją* [rozważą], lecz niebezpieczeństwa inflanckie, które odwłoką bardziej się jątrzyły, ścisnęły mię w ostatnią potrzebę; gdzie acz dosyć długo z wielką obu stron przewagą Mars wątpliwy zwycięstwem mienił, [...] za błogosławieństwem Bożem, nieprzyjaciela, który paszczękę swą na własność i sławę dobrą W.K.M. był rozdarł, tak wsparła, iż sam ranny tył sromotnie podać musiał, a ludu jego do dziewięciu tysięcy zabitych szeroko po polach legło. [...] Ostatek z pogromu za Dźwiną uciekających bito w Kurlandyi, bito w Milgrafii, bito po innych stronach: kilkaset do tego więźniów, chorągwi 60, a działek polnych 11. Tak i potężne upadają wojska, tak giną ci, którzy przeciwko Bogu i sprawiedliwości, przeciwko panom swym bronie podnoszą.

Ludzi W.K. Mci do sta zginęło, wiele rannych,
więcej koni pobitych odeszło. [...]
Nastąpiła druga sprawa z rycerstwem [...].
Proszą o zasłużone [...]. [...] Zostaje dalsze
poparcie wojny [...]. Byłaby w ręku Parnawa,
było by i co większego, ale trzeba ludzi
i postrachu [...]. Wojsko to już niezażyte; jazda
strudzona, z piechoty jedni pobici, postrzelani,
drugich zwykła miękkość za Dźwinę pędzi.
Radbym jednak wiedział, będəli ludźmi od
W.K. Mci posilony [...].”

Cyt. za: *Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów*

źródłowych, opr. I. Kaniewska, Kraków 1987, s. 216-217.

„[...] Teraz jeszcze czas macie, gdyż wolno
zawołać
Na walny zjazd, a pana i senat strofować; [...]
Drugie prawo o waszej jest konfederacyej;
Proces miał być namówion o egzekucyjej.
Przysiężono rozszerzać tę sławną Koronę
I budować fortece na wieczną obronę;
Przysiężono przywrócić Polszczę Estonią,
Przysiężono przy prawie zostawić Prusą;
Przysiężono nas bronić z swojej własnej
skrzynki,
Dygnitarstwa rozdawać nie za upominki;
Przysiężono w pokoju nie mieć cudzoziemców:
Ni Szwedów, ni też Włochów, nawet ani
Niemców
Przysiężono bez odwłok sprawy sądzić
wszystki,
Na ostatek upatrzeć koronne pożytki.
Inszych praw poprzysięgłych, wierę, siła macie,
Jedno o nich nie wiecie, albo nic nie dbacie [...]
A oni was tak łowią fortelami swojemi.
Estonia nie wasza; są tam starostowie,
Czyście, rządnie opatrzni, niezbędni
Szwedowie.

Prusy się przywróciły do Korony zasię,
Aleście je przedali w tym niniejszym czasie,
Ba, i tanio, Polacy, boście snadź nie wzięli,
Jedno z rocznej intraty Prusyście puścili, [...]
I piękny to porządek w Pospolitej Rzeczy,
Bo ten cnotę ustawnie każe mieć na pieczy.
Tegoż teraz potrzeba, bo bardzo zabrnęli
Żli ludzie i prawie was wszystkich pogubili. [...]
Już was żegnam, Polacy, bo pod Lublin jadę;
Tam obaczę i sforność i was wszystkich radę.”

Cyt. za: *Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego*
1606–1608, t. I, opr. S. Czubek, Kraków 1916, s. 357–360.

8

„Jak już zostało wspomniane, w czasie gdy Rzeczpospolita była zaangażowana w Moskwie, Szwedzi zerwali rozejm i wylądowali w Kurlandii (VII 1617), opanowali nadbrzeżne miasta (poza Rygą), oblegli i zdobyli Parnawę. Kontrakcja hetmana polnego litewskiego K. Radziwiłła (syna Pioruna), któremu zlecono obronę prowincji pod nieobecność hetmana wielkiego J.K. Chodkiewicza zajętego działaniami w Moskwie, doprowadziły do odzyskania strat (z wyjątkiem Parnawy) i zawarcia rozejmu (XI–XII 1618) na 2 lata. Konflikt na tym terenie nadal się tlił [...].
Gdy w sierpniu 1621 r. Gustaw Adolf wznowił działania wojenne na czele 18-tysięcznej armii, Radziwiłł mógł mu przeciwstawić jedynie ok. 100 jazdy i kilkuset piechoty. Dysproporcja sił i brak nadziei na odsiecz spowodowały kapitulację Rygi (25 IX) i stolicy Kurlandii Mitawy (Jelgava). [...]
Latem 1622 doszło do zawarcia ponownego rozejmu (do 1 V 1623), który nie został uznany przez Zygmunta III i ściągnął na K. Radziwiłła

niełaskę królewską, a nawet oskarżenie o zdradę.”

Źródło: U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008, s. 619-620.

„Roku 1623, odprawivszy sejm i urządziwszy sprawy państwa, król z królową udali się do Prus, płynąc Wisłą na statku. Zabawił król nieco w Toruniu, potem u mnie w zamku Gniewie cztery dni mieszkał [...] . Potem król do Malborka popłynął, gdzie mieszkał przez cały miesiąc czerwiec. Stamtąd udał się do Gdańska. Mieszczanie przyjęli go wspaniale i z wielkim kosztem. Tam gdy się bawił, Gustaw [król Szwecji] z 34 okrętami przybył naprzeciw portu Latarnią zwanego. Podziwialiśmy odwagę jego i śmiałość. Gdy razu jednego król do Latarni [fort pod Gdańskiem] jechał, wystrzelono z dział, aż Gustaw wzajemnie odpowiedział na morzu salwę z okrętów swoich; zdawało się, że Gustaw żądał rozmowy z królewiczem Władysławem i na radzie wielu było za tym i ja także, lecz król, będąc innego zdania, na to nie pozwolił. Było to zaś początkiem nowej wojny ze Szwedami, którzy do Prus wtargnęli i weszli w układy z elbląskimi mieszczanami. Ci od kilku już lat knuli zdradę, mając urazę do króla, że na prośbę miejscowego biskupa odjął im główny kościół. Tlejąca się iskra w straszny się ogień obróciła, o czym niżej. Gdy więc Szwed odpłynął od portu gdańskiego, król także wyjechał z miasta, ugłaskany ludzkością mieszczan, gdyż przez lat 22 z górą nigdy nie chciał w Gdańsku dla wszczętych przedtem rozruchów, podczas których królowi w oknie siedzącemu kapelusz przestrzelono.”

„Rok 1624.

res domestica [sprawa krajowa] ze wszelakich
miar [...] każe, prosić pilnie J.K.M, który to
i sam dobrze wiedzieć raczy co się z państwem
koronnemi dzieje, żeby tamte zaczęte *arma*
[walki] z Gustawem albo zawarciem pokoju
przez zwrócenie tego wszystkiego, co
w Inflanciech wziął, i przez insze znośne
kondycje [warunki], które by stanąć *utrinque*
[z obu stron] mogły, o których się stany między
sobą namówić mają, uspokoić rozkazać raczył,
albo *inducyjami* [rozejmem] do roku jeszcze
przewlec, naznaczywszy komisarzyów [...]
ponieważ mamy wiadomość, że sam
nieprzyjaciół podaje ten *delectum* [wybór] lub
pokoju, lub *induducyi* i szuka tego nie ruszając
jednak [...] prawa J.K.M. do ojczystego
królestwa szwedzkiego, które jako po te
wszystkie czasy traktatów między koronnemi
a Gustawowemi komisarzami *intactum*
[nienaruszone] było, tak i teraz w cale
zostawać ma. Wiemy to, że i ojczyzna J.K.M.
tj. królestwo szwedzkie, wielką zdradą
i wielkim podstępem od krewnych że J.K.M.
jest wydarte i nie może być jedno ciężko
J.K.M. widzieć i siebie i potomstwo swoje
patrie defraudatum [pozbawione ojczyzny] [...].
Jednak iż z wielu miar i czasy tak złe i prawie
ostatnie na wszystkie państwa R.P., i *metus*
[trwoga] wielki, abychmy się w nową wojnę
przeszłych *ad summam nauseam* [najwyższy
wstręt] mając jeszcze, w strachu będąc, nie
uwikłali, nie dopuszcza [wyrazić zgody na
pomoc].”

„Gustaw [król Szwecji] więc, zająwszy całe prawie Inflanty, na Prusy obrócił oczy, które przed trzema laty doskonale obejrzał. Przyczynę do tego, jako powszechna wieść niesie, dali mieszczenie elbląscy. Gdy albowiem Rudnicki, biskup warmiński, czujny pasterz, odebrał z rąk dysydentów główny kościół i [...] mieszczenie knowali zemstę za pomocą Szwedów, którą ledwie po 7 latach, to jest w roku 1626, do skutku przyprowadzili. W lipcu, z 3000 tylko wkroczywszy do Prus, Gustaw port pilawski opanował i ruszył z wojskiem ku Brunsbergowi [Braniewu]. [...] Szwed żwawo nastąpił na miasto, które szybkością napadu i brakiem żywności zmuszone poddało się. Gustaw, szybko działając, zniszczył i spalił całą Warmię. Potem przybył pod Elbląg, który acz dostatecznie zaopatrzony w działa i wojsko zdał się [poddął się] [...]. Gustaw niedługo bawiąc w Elblągu postąpił pod Malbork i niespodziewanym napadem tak przestraszył dowódcę, że ten [...] zdał zamek. [...] Ze Tczewa i z mojego Grudziądza umyślnie posłali, zapraszając Szweda i poddali się mu [...]. [...] Szwed przybył do Tczewa i tam mocno się obwarował.”

Cyt. za: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011, s. 117-122.

„[Dnia] 28 [listopada 1627 roku], w niedzielę, wszystkie gdańskie okręty w liczbie dziesięciu, a wraz z nimi również zatrzymane okręty holenderskie, były przygotowane do wypłynięcia, przy czym brano pod uwagę okoliczność, że na redzie stały tylko najgorsze okręty szwedzkie, słabo obsadzone ludźmi. Lecz ich admirał, którym był pan Mikołaj Sternschilt, znakomity szlachcic szwedzki i dowódca twierdzy w Pilawie, a obok [na drugim okręcie] wiceadmirał, wzięli kurs na okręty gdańskie, sądząc, że prowadzą za sobą pozostałe cztery okręty [szwedzkie]. A ponieważ wiatr wiał od lądu i gdańszczanie [płynęli] z wiatrem, a szwedzki admirał i wiceadmirał [musieli] z nim walczyć, gdańszczanie przyczepili się do burt [okrętów szwedzkich]. Ponieważ zaś [okręty polskie] były w pełnej liczbie, wszystkie razem, a [ponadto] dobrze obsadzone świeżymi ludźmi, podczas gdy cztery pozostałe okręty szwedzkie nie mogły wskutek przeciwnego wiatru wejść do boju, po czterogodzinnych zmaganiach zwycięstwo pozostało na koniec po stronie Polaków, czyli gdańszczan. Zdobyli oni [szwedzki] okręt admirałski (admirał bowiem, któremu pocisk oderwał ramię zmarł [...]) i wzięli go potem ze sobą. Wiceadmirał [szwedzki] zapalił proch tak że wielu z jego nieprzyjaciół, którzy w [liczbie] siedemdziesięciu wtargnęli [na jego okręt], wraz z nim wyleciało w powietrze. Natomiast cztery pozostałe okręty szwedzkie, które nie mogły wejść do bitwy, uciekły. Gdański admirał Dickman [...] poległ [...] od pocisku. [...] Okręty gdańskie były silnie uszkodzone licznymi pociskami. [...] Powyższą bitwę morską, której można się było doskonale przypatrywać z lądu [...].”

Cyt. za: M. Krwawicz, *Walki w obronie polskiego wybrzeża w roku 1627 i bitwa pod Oliwą*, Warszawa 1955, s. 142–144.

„[...] dnia wczorajszego z nieprzyjacielem, którego od Kwidzyna ku Królewcowi, aby go opanował, idącego, przeszedłszy w Trzcianie zwarliśmy się, gdzie od samego południa aż do samej nocy bitwa z łaski Bożej szczęśliwie między naszą a jego jezdą, ponieważ piechota nadążyć nie mogła, trwała. Party nieprzyjaciel do samego Sztumu, który minąwszy ku Malborkowi pośpieszył; noc a zmordowanie koni więcej nie dopuściły czynić. *Particularia* [szczegółów] W.K. Mości [...] nie piszę, [...] tylko przypominam, że ta część wojska W.K. Mości stawiała się, *nemine excepto* [bez wyjątku], jako się dobrym i wiernym żołnierzom W.K. Mości godziło; gdyż żadnej chorągwie nie masz, która by po kilkakroć mężnie z nieprzyjacielem mieszać się nie miała. Wojsko cudzoziemskie [oddziały austriackie] wielki walor i ochotę swą pokazało, niemniej i to, żeś ich W.K. Mość niedarmo zaciągnąć raczył: legło siła trupa nieprzyjacielskiego na placu, jest to sta i znacznych więźniów [...]. Dział skórzanych dziesiątek porzucić musiał, koronetów dziesięć wziętych. Szkoda w ludziach W.K. Mości z łaski Bożej nie bardzo wielka, krom koni siła bardzo pobitych, siła postrzelanych. A żeśmy wszyscy kopie bardzo połamali, nie wątpię, że W.K. Mość wcześniej wojsko swoje opatrzyć niemi każesz. Dziś dla strudzonego wojska staniemy [...] pod Kwidzyniem, gdzie o dalszym progresie naszym *consilium* [naradę] uczyniemy.”

Cyt. za: *Pamiętniki o Koniecpolskich*, opr. S. Przytycki, Lwów 1842, s. 155–158.

„W roku 1629 w bitwie stoczonej pod Kwidzynem porażony [pokonany] był Gustaw, którego o mało co nie pojmał Jeżewski. [...] Kanclerz Oxenstierna uciekł także, kapelusz straciwszy, oba do Sztumu umknęli. Obiegł ich tam hetman i przez poddanie się o mało ich nie pojmał, lecz gdy długo umawiano się, potrafili umknąć do Malborka. Hetman opasał wojskiem zamek i miasto. Jednakże miejsce to warowne trudne było do zdobycia. Zaraza grasowała w obozie naszym, od której i sam król Zygmunt był w niebezpieczeństwie. Gdy więc Kurfirszt [Jerzy Wilhelm Hohenzollern], posłowie królów angielskiego, francuskiego i holenderscy w to się włożyli, zawarty był rozejm na lat 6, to jest do roku 1635. Tczew i kilka innych miejsc powróciło do nas. Malbork i Głowę nad Wisłą [szaniec zbudowany w widłach Wisły i jej elbląskiej odnogi] oddał Gustaw w załog [zastaw] Kurfirsztowi aż do upłynienia rozejmu. Elbląg zaś zatrzymał [...] i na tym się zakończyły sprawy króla Zygmunta w Prusiech z Szwedami.”

Cyt. za: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011, s. 125-126.

Polecenie 2

Każdej z bitew z czasów Zygmunta III Wazy wymienionych w tabeli przyporządkuj właściwą nazwę geograficzną obszaru, na którym została stoczona.

Polecenie 3

Odwołując się do informacji zawartych w prezentacji, sformułuj ocenę bilansu panowania Zygmunta III Wazy w odniesieniu do relacji polsko-szwedzkich.

Twoja odpowiedź

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami i wykonaj kolejne polecenia.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dc01LPbF5>

Film opowiadający o walce Zygmunta II Wazy o szwedzki tron.

Polecenie 2

Scharakteryzuj położenie międzynarodowe Szwecji w początkach epoki nowożytnej.

Polecenie 3

Wyjaśnij, na czym polegał związek dynastyczny pomiędzy Jagiellonami a Wazami.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dc01LPbF5>

Film opowiadający o walce Zygmunta II Wazy o szwedzki tron.

Polecenie 4

Omów problemy w funkcjonowaniu unii personalnej zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą a Szwecją w czasach Zygmunta III.

Polecenie 5

Wyjaśnij, w jaki sposób Zygmunt III wciągnął Rzeczpospolitą do swojej walki o koronę szwedzką.

Ćwiczenie 1

Uporządkuj w kolejności chronologicznej, od najwcześniejszego do najpóźniejszego, wydarzenia wymienione w tabeli.

Ćwiczenie 2

Wśród zdań umieszczonych w tabeli rozpoznaj prawdziwe i fałszywe. Obok każdego z nich zaznacz odpowiednio prawda lub fałsz.

Dla nauczyciela

Autor: Stanisław Mrozowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Walka Zygmunta III Wazy o szwedzki tron

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

1) omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- omawia sytuację wolnej elekcji w 1587 r. i wybór Zygmunta Wazy na króla.
- analizuje powody zawarcia unii polsko-szwedzkiej.
- przedstawia przyczyny rozpoczęcia przez Zygmunta III wojny ze Szwecją.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Walka Zygmunta III Wazy o szwedzki tron”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i multimedium w sekcji „Prezentacja multimedialna” tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i wykonywać polecenia.
2. Nauczyciel poleca uczniom, aby przygotowali prezentację w oparciu o informacje zawarte w sekcji „Przeczytaj”, aby w fazie wstępnej przedstawić ją na forum klasy.

Faza wstępna:

1. Wyświetlenie przez nauczyciela na tablicy tematu zajęć, ustalenie celu lekcji i jej przebiegu.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel, przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca uczniom, aby zgłaszali swoje propozycje pytań do wspomnianego tematu. Jedna osoba może zapisywać je na tablicy. Gdy uczniowie wyczerpią swoje pomysły, a pozostały jeszcze jakieś ważne kwestie do poruszenia, nauczyciel uzupełnia informacje.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel przypomina o prezentacjach przygotowanych przez uczniów przed lekcją. Poleca wybranej osobie (lub ochotnikowi) zaprezentowanie swojej pracy przed resztą klasy. Po prezentacji uczniowie krótko dyskutują o prezentacji, dodają informacje, które ich zdaniem warto uwzględnić. Prowadzący może korygować odpowiedzi i uzupełniać informacje.
2. Praca z drugim multimedium („Film + Sprawdź się”). Nauczyciel prezentuje drugi z filmów. Uczniowie pracują w grupach 4-osobowych, przygotowując odpowiedzi na

polecenie nr 4: „Omów problemy w funkcjonowaniu unii personalnej zawartej pomiędzy Rzeczpospolitą a Szwecją w czasach Zygmunta III”. Po wyznaczonym czasie wybrane grupy odczytują swoje odpowiedzi na forum. Inni uczniowie uzupełniają ich wypowiedzi. Nauczyciel pilnuje porządku pracy i w razie konieczności dopowiada istotne informacje.

3. Nauczyciel przypomina, że przed zajęciami uczniowie mieli zapoznać się z tekstami źródłowymi w prezentacji multimedialnej. Prosi wybraną osobę o przeczytanie polecenia nr 3 z sekcji „Prezentacja multimedialna”. Uczniowie w parach formułują ocenę bilansu panowania Zygmunta III Wazy w odniesieniu do relacji polsko-szwedzkich w oparciu o wskazówki zawarte w e-materiale. Po ustalonym czasie wybrane dwójki uczniowskie prezentują propozycje odpowiedzi. Nauczyciel weryfikuje poprawność przedstawionej propozycji, uczniowie mogą dodawać swoje sugestie wraz z argumentacją.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli?
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, ocenia pracę uczniów i przedstawione na początku zajęć prezentacje.

Praca domowa:

1. Obejrzyj obydwa filmy z sekcji „Film + Sprawdź się” i wykonaj dołączone do nich polecenia.

Materiały pomocnicze:

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011 r.

A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, Opole 2011.

Historia Polski 1506–1648. Wybór tekstów źródłowych, opr. I. Kaniewska, Kraków 1987.

U. Augustyniak, *Historia Polski 1572–1795*, Warszawa 2008.

Wskazówki metodyczne:

- Materiały z sekcji „Prezentacja multimedialna” mogą być wykorzystane w trakcie lekcji do pracy uczniów w parach lub samodzielnie. Cały e-materiał może być wykorzystany do realizacji zajęć metodą odwróconej klasy. W szkole następuje czytanie i ocena koleżeńska opracowań uczniów.